

CESTA K NAVAĤŮM

Václav Cílek

*Geologický ústav AV ČR, v. v. i.
cilek@gli.cas.cz*

ČEŠI NEMAJÍ JÁNOŠÍKA ALE VINNETOUA¹

V roce 1870 se do Čech po dvouletém pobytu v americké divočině vrátil pozdější národní básník „rodných širých lánů“ Josef Václav Sládek. Ve svých básních, zejména ve slavné skladbě „Na hrobech indiánských“ popisuje americkou společnost, která je na jedné straně tak svobodná, že jí evropské národy mohou jen závidět, ale na druhé straně hovoří o bezpráví na Indiánech, slovy že „děsnějšího neviděly světy“ a že podobné násilí nezažily ani barbarské kmeny kdysi bojující s Římany. Bílý osadník se sice ve škole učí, že Indián je lidská bytost, ale pak jde do lesa a zastřelí Indiána jako veverka.

Počátkem 70. let 19. století začíná jiný slavný národní umělec Mikuláš Aleš – a to souběžně s kresbami pro cyklus „Vlast“ – pracovat na svých indiánských motivech. Později píše americkému Čechovi redaktoru Salabovi, který mu z Ameriky posílal knihy a etnografické obrázky o životě původních obyvatel, že jeho malířský kořen leží v lesích a polích a lukách. Hrdě se hlásí k tomu, že jej básník Vrchlický demaskoval jako Indiána, protože na ulici, v hospodách i kavárnách přátelům čítal z nově přeložených Písní o Hiawathovi.

Američtí antropologové i poučení zahraniční návštěvníci jsou v Čechách zaskočeni nějakou živou indiánskou notou, jakou v této míře nenalézají v okolních evropských státech. Němci se sice připravují na velkolepé oslavy Karla Maye, ale jedná se jim víc o vlastní novoromantickou tradici, než o Apače. Indiáni, kteří k nám přijedou, v první chvíli vůbec nerozumí tomu, že někdo přes léto může žít v teepee, budovat si potní chýši a nevěří vlastním očím, když Čechové zvládají dovednosti, jako je rozdělení ohně pomocí luku a tulejky, jaké oni již dávno zapomněli.

Kupodivu se zdá, že něco indiánského je součástí české národní povahy. Vysvětlují si to tak, že nemáme podobný symbol odvahy a svo-

body, jaký mají např. Slováci v Jánošíkovi, což je typický ušlechtilý desperado pevně spjatý se svými lesy a horami. Nemáme Jánošíka, ale máme Vinnetoua. Dokonce i v našem skautském hnutí je víc lesní moudrosti než válečné síly. Víc jej ovlivnil citlivý malíř a spisovatel E. T. Seton, který chtěl z chlapců za pomoci indiánské zkušenosti udělat muže, než jeho spolupracovník plukovník Baden-Powell, který z nich chtěl udělat vojáky. Powell pocházel z generace, která ještě bojovala s Indiány, a viděl v nich nepřátele. Seton mu nemohl zapomenout, že při přípravě zásad skautského hnutí vypustil vše, co se o přírodě naučil od Indiánů.

STUDOvat A UVĚZnit

V létě tohoto roku jsem na pozvání mého bílého kolegy a kamaráda, který byl již před mnoha lety adoptován do kmene, odjel do Navažské rezervace na hranicích čtyř jihozápadních států Utah, Colorado, Arizona a Nové Mexiko. Žili jsme v bezejmenné rodinné usedlosti Black Horse Mitchella poblíž místa Shiprock, obklopeni ovce, vraky automobilů a místní kulturou. Černý kůň je jeden z posledních indiánských šamanů, spíš – jak uvidíme dále – bychom měli říkat kněží, který praktikuje tradiční ceremonie, včetně složitých kreseb z pisku. Jako jedni z mála bělochů jsme měli možnost účastnit se původních obřadů, které nesmějí být přesně zapísány ani dokumentovány. Jak jsme se do této privilegované situace vůbec dostali?

Především skoro všechny původně malé skupiny znají, a pokud to jde, využívají výhod adoptce, protože potřebují obohatit svoji genetickou zásobárnu. Cizinec, který se stane součástí indiánské rodiny, nejenom už není cizincem, či dokonce nepřítelem, ale často je naopak nositelem zvláštní cenné síly. Něco podobného platí i pro účast na obřadu, kde cizinec, který nepřichází obřady studovat, ale vnitřně se jich účastnit, je vlastně posiluje o nějaký osobitý „bonus“ a jeho přítomnost je vítaná. Jeden z Navahů nám však řekl: „Cizinci nás vždy přicházeli buď uvěznit,

¹ Část eseje byla v přepracované podobě publikována v časopisu Respekt 36/2012.

nebo studovat.“ Nám připadá studium něčích zvyků jako chvályhodná věc, ale domorodci v něm často vidí jen jinou formu nadřazenosti.

Součástí tréninku navažského šamana je napodobovat, ale nevyptávat se. Obřadu se učí tím, že se jej účastní. Vysvětlení se pak obvykle odehrává někde mezi tradicí a jeho vlastní interpretací. Ceremonie je daná, může být zjednodušena, ale nesmí být změněna. Naproti tomu její vysvětlení je do určité míry záležitostí osobní zkušenosti, anebo se váže jen na určitý klan, jakých jen u Navahů kolem pěti set.

Navahové mají navíc zvláštní, řekl bych, že skoro český smysl pro humor. Podobně jako bychom uměli třeba vážným nadřazeným cizím antropologům sehrát scénku o Velkém Švejkovi, tak se Navahové baví tím, co bělochům navyprávěli za nesmysly. John Wayne a jeho štáb byli překvapeni, když Navahům pouštěli westerny natočené v rezervaci, že se Indiáni dobře baví i na nevhodných místech. Nevěděli, že Navahové film pojali jako happening a v navažštině jej glosovali větami typu, že „ten blbej kovboj se zase netrefil“.

Ale i Černý kůň uměl dobře stočit rozhovor z vážného tématu o tom, kdy bohové vstupují do kresby z písku, na frašku na téma, že jej vždy trápil problém, kde všude jsou blondýny plavovlasé. Za této situace bylo mnohem zábavnější se na žádná indiánská mystéria nevyptávat a tvrdit Černému koňovi, že je nejspíš Čerokí, který se o Navazích něco málo dozvěděl nejspíš od Mexičanů.

NAVAHOVÉ A TIBETANÉ

Kořeny navažského jazyka sahají na střední Sibiř do jenišejské oblasti. Odtud se kmeny zhruba před 13 tisíci lety daly na pochod, zřejmě přešly Beringovu úžinu a dlouhou dobu žily na území dnešní Kanady. Možná až kolem roku 1000 naší éry pronikaly menší skupiny daleko na jih a přejímali kulturu a zemědělství od vyspělejších Anasaziů a Pueblanů, ale k hlavní migraci pravděpodobně došlo až kolem roku 1300. Migrace určitě neměla charakter jednoho velkého jednoznačného proudu, ale spíš se jednalo o nezávislý pohyb mnoha různých skupin, z nichž některé přicházely od jihu a přinášely si dědictví mezoamerických kultur.

Široce je diskutován nejenom směr a doba migrace, ale také možnost, že zhruba před dvě-

ma tisíci let přišly ze Sibiře další lovecké skupiny. Jedna věc je totiž skutečně nápadná. Někteří Navahové, ale i jiní Indiáni se podobají nejenom Mongolům, ale i Japoncům a některé prvky jejich vnímání světa (např. jin-jangové rozlišování) jsou blízké třeba staré čínské před-konfuciánské přírodní filosofii. Podobně i sypání pískových kreseb je podobné tibetskému sypání mandaly. Sami Navahové se odvolávají na dalajlamu a novější tibetskou tradici, podle které spolu souvisí mužné štíty Himalájí s ženskými údolími navažských pískovcových kaňonů. Zdálo se sice spojení Tibeťanů a Navahů jako mělký moderní mýtus hnutí „new age“, ale když mezi nimi žijete, tak na „azijské stopy“ člověk naráží neustále a snadněji se tato záležitost vysvětluje nějakou relativně nedávnou migrací než tradicí udržovanou od konce ledové doby.

OBŘADY SPJATÉ S LÉČENÍM

Prakticky všechny ceremonie, které Navahové mají, se týkají buď uzdravení člověka, nebo odstranění nějakého špatného vlivu a očistění. Opět se jedná o typickou strategii malé skupiny, která přežije, pokud si udrží vnitřní soudržnost. Role šamana či lépe kolegia šamanů byla spíš aktivní – to znamená, že vyhledávali a odstraňovali příčiny nemoci či sváru.

Obřad má část, kterou můžeme popsat jako šamanskou, a část kněžskou. Do šamanské části patří diagnóza, která se provádí například pozorováním světla hvězd skrze krystal nebo vysypáním žhavých uhlíků před pacienta a čtením jejich tvarů a ohnivých čar. Černý kůň postupuje trochu jako šaman a trochu jako Sigmund Freud. Ostatně byl ve Vídni a o Freudově díle ví. Uvidí nějaký tvar, dejme tomu rybu, a vyptává se pacienta, co to může znamenat. Postupně se rozhovorem založeným na asociaci pozorovaných tvarů dobírají příčiny nemoci a podle toho je stanoven typ obřadu.

Obřady trvají od několika hodin do několika dní. Představují pravděpodobně nejsložitější náboženský systém světa, protože u jednoho obřadu bylo ještě koncem 19. století zaznamenáno antropologem Washingtonem Matthewsem 520 různých písní, které musí být přesně opakovány. K tomu přistupuje jedna či více kreseb z písku. Běžná kresba má rozměr zhruba 2 x 2 m a je velice detailní. Jiné kresby jsou až dvojnásobné. K tomu přistupuje vykuřování, modlitby, kropení vodou a další činnosti. Obřady nesmí

být zaznamenány. Celkový počet pískových kreseb je přitom větší jak 500!

Šamanovi trvá pět až sedm let, než si zapamatuje několik delších obřadů, a tuto znalost si dalších dvacet či více let prohlubuje. Za učení se dnes platí. Navíc šaman nesmí mít tři dny před obřadem styk s ženou. Kmen je početný, nemocných lidí je mnoho. Na současného šamana je toho příliš – musí mít neuvěřitelnou paměť, rozvinutou intuici, znát dobře navažský jazyk, vzdát se normálního manželského života a shánět peníze na živobytí během dlouhého studia. Pochopitelně, že musí věřit tomu, co dělá. Tato víra však rovněž přináší strach, že se v kontaktu s mocnými silami dopustí nějaké chyby a bude za to muset zaplatit. Během naší návštěvy kousl Černého koně pavouk – černá vdova. Pochopitelně jsme hovořili o tom, zda to nebyl následek nějaké ceremoniální chyby.

BUDOUNOST A ARCHEOLOGIE MYSLI

Pro mne samotného představoval účast na obřadech velký, klidný zážitek jakési archeologie mysli, protože základy ceremonie možná vycházely ještě z nějakého mezolitického základu typického pro lovce a sběrače, kteří žili i na našem území. Nejednalo se přitom o nějaké vize, cesty kosmem nebo duchovní zážitky, ale spíš o to, jak náboženství vytváří praktickou sociální strukturu lidí, kteří si věří, pomáhají a spolupracují.

Dojímalo nás hned několik věcí. Tou první byla krása složitě sypaných kreseb. Ceremonie jsou koncipovány pro všechny smysly – oko pozoruje kresby, tělo se jich dotýká, ucho vnímá hudbu a rytmus a tabák působí na čich. Obřady jsou dlouhé, ale uvolněné. S výjimkou klíčových okamžiků je možné odcházet, smát se, děti pít colu. Obřad se sice týká hlavně pacienta, ale je zaměřen na všechny přítomné, asi jako když v katolickém kostele probíhá křest. Tím, jak si účastníci obřadu přejí vlastní zdraví, tak jej intenzivně přejí i pacientovi. Při ceremonii tak vzniká jakési skoro rodinné pouto. Málo platné, po obřadu už cítíte ostatní jako své vlastní lidi. Zážitek je vždy individuální, ale já sám jsem měl v srpnové navažské poušti pocit, že jsou Vánoce, že se sjela celá rodina a že ve vzduchu je něco svátečního. Právě pro ten pocit, že je příjemné a posvátné být s ostatními členy klanu, si myslím, že kus indiánské tradice se vrací a stále bude vracet. Tradice není vzpomínka, ale něco, co funguje i v budoucnosti. Antropolog v člově-

ku však jasně vnímá, jak se tento spíš posvátný než magický model vyvinul v malé komunitě lidí, která přežívá díky vzájemné pomoci a soudržnosti.

Celé toto navažské náboženství, pokud je takto nazveme, protože Navahové nemají slovo pro náboženství, představuje jednu z doopravdy velkých tradic lidstva. Správně by mělo být zapsáno na nějakém dědictví UNESCO, ale je víceméně tajné a nesmí být zaznamenáno. Na druhou stranu je tak komplikované (všechny zapsané písně a písečné kresby by vyplnily několik knih o rozsahu Bible), že některé obřady zná už jen pět posledních šamanů.

Přesto ale perspektiva není špatná. Stále víc mladých lidí se chce učit navažsky, zajímají je tradice svého kmene a místo vyseďování před televizí se věnují sportu. Typický Indián je totiž tlustý, nezaměstnaný a nejméně osm hodin denně se dívá na stupidní regionální americkou televizi. Utekl od tradičního náročného způsobu života a osvojil si americké hodnoty, které mu příliš nevyhovují.

Ale jedná se i o něco víc. Původní, nesentimentální indiánské hodnoty, jako je citlivost k přírodě, nějaké vědomí posvátnosti zvířat i samotné země a méně lakotný a kořistný způsob života, se vrací i k Euro-Američanům. Začalo to již před lety velmi nenápadně v pop kultuře. Žádného Čecha, Rakušana či Maďara by asi nenapadlo vymyslet Star Trek, Hvězdnou bránu nebo Spider Mana, ale v Americe to je přirozené. Navažská Spider Woman žije v kaňonu a vrcholu skalní věže, hvězdy jsou považovány za vstup do jiných světů a indiánští hrdinové k nim putují celá staletí. Indiánský mytický svět byl zabydlen hmyzími monstry dávno před hollywoodskými filmy.

Myslím si, že to všechno je jen předvojem vážnějšího myšlenkového světa, který v této krizi důvěry v západ stále sílí. Jsem rád, že Jaroslav Vrchlický rozeznal Mikuláše Alše jako Indiána, takže úplně přirozeně máme na co navazovat.

Z CESTOVNÍHO DENÍKU

Úryvek 1

Dál budu psát naprosto přirozeně, tak, jak projíždíme touto zemí s významným indiánským medicinmanem. Kdybych tuto cestu podnikl s kolegy se Stanfordovy university, psal bych

třeba o obsahu vzácných zemin v meteoritických mikrosferulích, které jsem kdysi rovněž studoval.

Black Horse ukazuje ke hvězdám a říká: „*We were planted*“ – byli jsme sem přeneseni z hvězd. Jakoby obrovská duha složená z té nejlepší vody a nejkrásnějšího světla kosmu vedla mezi planetami a něco po ní cestovalo. Mohl to být chytrý hmyz jako z prvního světa Navajo. Duha mohla vzniknout srůstem rákosových stébel, jejichž středem jako galaktickým tunelem putovali lidé a hmyz do dalších světů. Navajo mají hluboký, pro mne nesrozumitelný vztah ke kolektivní inteligenci hmyzu. Myslím, že něco z pocitů, že mimozemšťané jsou vlastně kobylinky nebo mraenci, se odráží na těch komplikovaných kruzích v obilí, kterým se říká insektogramy, a na některých indiánských petroglyfech hmyzích bohů.

Duhu si také umím představit jako dvě proti sobě se otáčející svítivé tubusy. Z meteoritového kráteru je vidět na posvátnou navažskou horu Mt. San Francisco u Flagstaffu. Člověk se vůbec nediví, že v této kosmické krajině se vyprávějí kosmické mýty. ET je tady doma už pár tisíc let. Myslím, že došlo k zajímavé interakci mezi mytickým indiánským světem a pop kulturou. Všechny ty tak populární hvězdné brány, Star Treky ale i popisy galaktických katastrof naprosto přirozeně navazují na indiánské mytologie. Ty právě zde nevznikly náhodou, zrodila je sama země a její utváření i její meteorologie.

Cesta je nádherná, obloha se mění tak často a dramaticky, že se nedivím množství navažských bohů, kteří se vztahují k různým atmosférickým projevům. Za den jsem tady viděl víc meteorologických jevů než v Čechách za půl roku. Pravda přišla prachová bouře, pak velké dešťové mraky, kusy duhy a taky jsme viděli něco jako oblouk duhy, ale tvořený jenom šedavým světlem a žlutý západ slunce. Velkolepost krajiny je dána velkolepostí oblohy.

Obědváme v Chinle. Přichází za námi stará paní, má bolest. Cítí se sama a opuštěná příbuznými, kteří už vedou jiný život. Říká: *byla jsem silně věřící křesťan, ale teď se dívám nazpět do míst, kam patřím.*

Pro Black Horse to je naléhavý případ. Jdeme do hoganu. Black Horse vysypává drceňou kukuřičnou moukou obloukovou cestičku od vchodu do chýše směrem k paní. Medvěd Šaš

přináší uhlíky. Black Horse zpívá modlitbu. Šaš sbírá mouku, přináší jí paní, zametá cestičku smetákem, tak aby na hliněné podlaze byla vidět široká dráha. Black Horse hovoří, dává rady. Paní prochází cestu, je to žlutá cesta ženy, která vede z vnějšího prostoru před chýší směrem dovnitř k ní samotné. Paní pláče.

Pak probíhá vykuřování nástrojů. I my kouříme tuto dýmku míru, která je dýmkou očištění a zároveň domovem bytostí, které obřad stvrzují. Popisují své pocity, neptám se na vysvětlení, jsem to já, kdo zde přeje uzdravení, jsem součástí děje a nejsem tu za antropologa. [Mimochodem: oblíbené žerty Indiánů se týkají toho, co zase antropologům nakecali. Češi studovaní týmem nějaké věhlasné západní university by taky dokázali organizovat pivní obřad s úlitbou sv. Švejkovi.] Paní se ulevuje, začíná se usmívat, zve nás abychom se vrátili, že nám později ukáže nějaké petroglyfy. Václav nerozumí, kde se ocitl a proč tu je, ještě před pár hodinami byl na kovovém a skleněném letišti a najednou, bez přechodu a vysvětlení se ve čtyřech lidech účastní velmi osobního navažského rituálu.

Úryvek 2

Dnešek byl důležitý, ale původně to měl být klidný odpočinkový den. Místo toho volal Damian Temná voda, že je zapotřebí udělat ceremonii. Nejdřív jsme si mysleli, že to bude pohřební ceremoniál za dceru medicinmana z vedlejšího klanu, ale nakonec se jednalo o Hadí obřad v místě vzdáleném tři hodiny jízdy na jižním konci rezervace. Muž měl problémy s páteří. Měl to být krátký a jednoduchý obřad, ale nakonec trval přes tři hodiny, jiné ceremonie však mohou trvat víc jak devět soustředěných dní.

Jednalo se o cyklus zpěvu, modliteb a akcí. To nejjednodušší je kropení směsí vody a bylin, kouření dýmky, ale také o vytvoření systému 4 bodů, které se posypávají pylem kukuřice, mletým galenitem (PbS), táhnou se přes ně vertikální čáry, pak se křížově propojují, jednotlivé ubrousky s body se pak zabalují, skládají na sebe. Ceremoniál měl komunitní, rodinnou, společnou část a pak individuální, kdy byl Damian jenom s mužem venku, pak opět komunitní. Každý se účastnil. I my jsme měli určité skromné role. Mezitím Black Horse vyprávěl anekdoty ze života šamanů a rodina pila colu. Bylo to esteticky velmi působivé. Vzpomínal jsem na umělce Wolfganga Laiba z okruhu Josepha Beuyse, co

podobně pracoval s hromádkami pylu. Wiener Aktionism je pochopitelně zvoraný pokus o rituální denacifikaci a očistu společnosti, ale bez pomoci bohů.

Základem obřadu bylo sypaní písku, nejprve se za pomoci specializovaných nástrojů – takového dřevěného pádla – vytvořila písková matrice jako brána, interface se světem vyšších bytostí. Na ní se reliéfně vytvořily spirály hadů. Ti se nejprve posypali různými barvami (každá má význam, není tady prostor pro improvizaci), jinými barvami se jim udělala očička, ocásky, kresby kůže. Mezitím další písně, kropení, pití vody z mušlí. Pak se muž posadil na největšího hada. Damian sbírá špetky písku z různých částí hadů, potírá mužovi chodidla, polévá jej bylinkovou vodou. Black Horse mezitím vdechl mouchu a teď chrchlá, menší dítě si otevírá druhou colu. Nemohu popsat všechny detaily, ale dá se říct, že ceremonie je rytmizována, složená z prvků, které se spirálně opakují a že má soukromou a veřejnou část. Podstatné je, že podobně jako v katolickém kostele se při křtu obnovuje křest všech lidí, tak zde se léčí všichni přítomní.

V podstatě to je hrozná nuda s několika vizuálně krásnými okamžiky. Jenže pak se stane něco neobvyklého, člověk se cítí nějak zklidněný, vyléčený ze starostí, je mu fyzicky lépe. Možná to budeme umět popsat, až se na to vyspíme. Ale možná to je příliš osobní.

Během obřadu v té zvláštní atmosféře, která je navenek skoro normální, ale něco působí ve hloubce, začne Black Horse mluvit. Řekne, že jednou šel do Wallmartu a jeho oči uviděli televizi, nemohly se od ní odtrhnout. Tak ji koupil. Pokračuje: Kupujeme věci, o kterých jsme nikdy neslyšeli, ale ony jenom chytají prach. V podstatě jim říká, že život není o věcech. Všichni to víme, je to banalita, ale v této chvíli se informace v mysli kóduje jinak. V kontaktu s něčím, co obřadem prochází, to najednou vnímáme jako pravdu a divíme se, že jsme mohli hromadit zbytečné věci. Jen tak mimochodem léčí mysl. Tohle je jedna z nejpozoruhodnějších věcí, jakou jsme zde zažili.

INDIÁNSKÝ SLOVNÍČEK – STŘEDOEVROPSKÁ PERSPEKTIVA

Abbey Edward (1927–1989): pětikrát ženatý filosof a trochu sebestředný spisovatel s anarchistickými a přírodovědnými sklony; po smrti ho na vlastní přání vložili do modrého spacáku a zahrabali v poušti, aby zůrod-

nil pelyňkovou step. Pak hrob polili whisky a pivem, a šli domů tančit a milovat se. V letech 1956–1957 pracoval jako ranger v Arches. Zamíloval si pískovcové krajiny Four Corners a své umanutí vtělil do klasického titulu „*Desert solitaire*“. Tuto knihu musí znát každý, kdo v této oblasti pracuje. Je dále autorem několika dalších knih. Proslul termínem „monkeywrench“, který označuje ekologickou sabotáž. Je srovnávám s Aldo Leopoldem a jeho knihou „*Sand County Almanac*“.

Adam Fortunate Eagle (*1929): indiánský míšenec, aktivista, umělec, nepřítel státu. Organizoval obsazení Alcatrazu. Později se vyločil v Itálii a jménem indiánského lidu prohlásil, že podobně jako Kolumbus, tak i on pro svůj lid objevil Evropu. Indiánské hnutí se v 70. letech víceméně rozpadlo, ale mělo jeden velký praktický význam, že politika amerikanizace (říkalo se jí asimilice) byla v roce 1971 nahrazena určitou formou práva na sebeurčení.

Aleš Mikuláš (1852–1913): český národní umělec, jehož dílo je považované za samotnou esenci češství. Z roku 1879 pochází jeho první datovaná kresba Indiána. Roku 1907 napsal americkému Čechovi, redaktoru Salabovi, který mu posílal publikace o životě Indiánů: „*Můj malířský kořen leží v lesích, polích a lukách. Ze jsem Indián odedávna potvrdil nedávno Vrchlický, že prý když vyšel Sládkův překlad Hiawathy, tak prý po ulicích i v kavárnách jsem přátelům citoval, mně tak zamilovanou báseň.*“ Alšovo indiánské dílo je inspirováno Sládkem a promítá se do něj i osud zmizelých Polabských Slovanů.

Aliens: doslova cizinci, ale slovo se v poslední době často překládá jako mimozemšťan. Prakticky ve všech současných šamanských tradicích se mluví o tom, že Aliens chodí mezi námi. Šaman ve stavu přímého vidění rozeznává vyzářování tvorů a jasně cítí, že tu a tam potkají něco velmi odlišného, osobu, o které i my říkáme, že „spadla z Měsíce nebo že je z jiné planety“. Cizinci mají dobré mimikry, ale člověk na ně občas narazí hlavně v metru.

Beuys Joseph (1921–1986): pro mnoho lidí vůbec nejdůležitější evropský umělec druhé poloviny 20. století. Za největší umění považoval učít, zbytek je jen odpad. Měl díru v hlavě a byl zachráněn před smrtí krymskými kozáky. Blízkost smrti často v člověku otevře jiná stavidla. Beuys podobně jako Luna, Durham či Black Horse pracoval na ozdravení společnosti, vědomě používal šamanské techniky. Něco udělal – třeba vložil rúži do odměrného válce z chemické laboratoře a neměl potřebu to vysvětlit, stejně jako šaman koná a nemluví. Pravděpodobně tímto gestem vnašel do vědy lidskost a krásu. V roce 1974 přiletěl do New Yorku, nechal se odvést ambulancí do galerie, kde sdílel společnou místnost s polodivokým kojotem. Lidé se na něj chodili dívat. Ráno přinášeli ekonomické zpravodajství, tuším Wall Street Journalu, kojot je trhal na kusy a močil na ně. O rok později Beuys taktó upravené papíry vystavil. Místnost měla jen jedno zamřížované okno. Po třech dnech se Beuys opět nechal odvést na letiště, z Ameriky viděl jenom kojota a výhled ze zamřížovaného okénka. Interpretace: Amerika je nemocná, proto ta ambulance. Amerika je nemocná, protože se nesmířila s kojotem, nenaučila se žít s duchem a kulturním hrdinou Prvních lidí. Ti žijí za mřížemi. Je zapotřebí, aby indiánský duch přemohl neličský svět lidí z Wall Street. Proto tuto akci nazval „*I like America and America likes me*“ místo toho, aby ji nazval

„I like Americans...“. Rovněž jeho další koncepty a akce jako např. pokus proměnit studenou strukturu Světového obchodního centra na teplou a lidem příjemnou strukturu (později byl bohužel chlad oceli a skla změněn na žár), koncepci sociální skulptury či sedm tisíc dubů pro Kassel jsou pozoruhodné. Některé rysy tohoto proudu moderního umění jsme pochopili teprve po navažských ceremoních.

Black Horse Mitchell (asi 1941): šaman, učitel, hudebník. Narodil se na pískovcové planině na okraji komplexu Mesa Verde. Otec padl ve válce a Black Horse jej nikdy nepoznal. Maminka odešla s nějakým kovbojem a jeho zanechala babičce. Do jedenácti let žil prakticky sám. Později se naučil anglicky a napsal dodnes přetiskovanou knihu „Miracle Hill, the story of a Navajo boy“ (1967, University of Oklahoma Press). Dnes píše její pokračování. Pracoval jako řidič, později jako pomocník v Úřadu pro indiánské záležitosti a jako učitel tradičních dovedností, jako je keramika, a zejména navažského jazyka na řadě škol od těch základních až po univerzity. Zpočátku pomáhal při obřadech, ale později se osamostatnil a dnes představuje jednoho z několika posledních tradičních navažských medicinmanů. Nicméně rovněž toužil po dráze umělce a rockového hudebníka. V Čechách bychom tento typ označili slovy hloubal, podivín, zapadlý vlastenec a ve velké účtě bychom jej zařadili do národního obrození.

Boruhradský Šimon (1650–1697): zachránce města Mexiko před povodněmi, jezuitský učenec architekt a urbanista, který vystupoval pod jménem Simón de Castro. Jako bratr laik působil na dvoře místokrále, uplatnil se jako stavitel např. při rekonstrukci vyhořelého, dnes prezidentského paláce. V roce 1692 navrhl rozsáhlý systém kanálů, kterými zachránil město Mexico před každoročními záplavami, a později totéž provedl pro město Coyacán. Odmítl vysvěcení na kněze, aby si jej místokrál neodvezl jako svého osobního zpravodníka, a požádal o přeložení do Kalifornie, kde chtěl působit mezi Indiány, ale cestou se nakazil morem a zemřel.

Brož Jan Štěpán (1865–1919): katolický farář v St. Paul v Nebrasce, který podobně jako Hrdlička měřil a zkoumal místní Indiány. Autor knihy „Z prerie“ (1913), zabýval se i historií a přírodními vědami Nebrasky. V roce 2007 vydali karmelitáni knihu o třech českých misionářích v Nebrasce (Jan Vránek, Alois Klein, J. Š. Brož).

Burian Zdeněk (1905–2005): malíř, kterého zná každý, ale jehož význam si uvědomuje málokdo. Prostřednictvím ilustrací ke 470 knihám a školním obrazů neunikl jeho nenápadnému vlivu žádný muž či chlapec dnes starší čtyřiceti let. Nejblíží jeho tvorbě je Mikuláš Aleš. Dílo obou se měnilo jen málo, bylo v podstatě celý život realistické, linie bravurní a duch lidový. Oba se vši vážností a zodpovědností pracovali pro školní dítky. U Aleše to je jednodušší, protože jeho lidovost je na první pohled jasně viditelná, a je-li lidová píseň jedním z vrcholů českého umění, pak jím musí být i Alešova ilustrace ke Špalíčku. Aleš byl historik umění dlouhou přehlížen, Burian je dodnes. Oba byli, každý ve své době, národem milováni. Žádný jiný český malíř dnes nemá tolik obdivovatelů a sběratelů jako Burian. Jenže sběratelé Burianova umění jsou lidé z ulice a od táborových ohňů, i není většího důkazu jeho nejskutečnější lidovosti.

Burian se narodil v Kopřivnici na severní Moravě a celý život v sobě nesl nějakou, snad valašskou přímost, nezáladnost a cit pro přírodu a svobodu. Pro svůj nesporný talent byl pány Hynaisem a Švabinským přijat hned do druhého ročníku malířské akademie v Praze, ale ze školy odešel. Probíjel se těžce, ale záhy začal ilustrovat. Další vnější život je zdánlivě monotónní. Trampoval, kreslil, necestoval do ciziny, žil s jednou ženou, kterou poznal na trampinku, spolupracoval s celou řadou profesorů. Jsem velice vděčen prof. Špinarovi, že nás při hodině paleontologie k panu Burianovi vzal na exkurzi. Pamatuji si tichého dělníka kresby, pověšenou kytaru a téměř fauvistický obraz z jižních moří zcela nepodobný zbytku díla.

Trvalo mi to déle jak třicet let, než jsem nahlédl pod povrch Burianových obrazů a kreseb, a s velkým překvapením jsem zahlédl jiný svět. Především, Burian chodil do zoologické zahrady, takže jeho zvířata včetně těch pravěkých mají jednu určitou povahu, mají vnitřek; nabízí se slovo duše. Jeho rekonstrukce, zejména z vrcholného období přelomu 50. a 60. let, v sobě téměř vždy obsahují napětí a nějaký příběh jako od Curwooda či Setona. Nejedná se mu jenom o to, jak lidé či zvířata vypadají, ale jak žijí a cítí. Zakladatel hlubinné ekologie Arne Naess může přemýšlet o tom, že je zapotřebí se vžít třeba do antilopy, ale Burian to sám od sebe umí. Podívejte se na jeho portréty předků člověka, nejsou to antropologické typy, ale skuteční jedinci, jako by se Burian napojoval na strom lidských předků, ale také tušil, jak přemýšlí dinosaurus. Určitě mu v tomto vycitování pomohli kolegové paleontologové, kteří byli s pravěkým světem sžiti a měli jej promyšlený.

Teprve když se člověk k stáru trochu naučí pohybovat se časem a cítit minulost jako něco hodně živého a některá zvířata jako posvátná, tak začne rozeznávat intuitivní suverenitu, s jakou se Burian, poutník bezčasím (no-time) pohyboval v cizích krajích a jiných časech. Tohle není nic snadného a kromě přirozené vlohy vyžaduje usilovné studium detailů, které jsou procítěny. Možná mu chlapecká návštěva nedaleké jeskyně Šipky otevřela nějakou časoškvíru. Všimněte si, že pokud Burian kreslí z vlastní vůle, a nikoliv na objednávku, častěji kreslí totemová zvířata, jako jsou mamuti nebo medvědi. Je tu vztah mezi druhy zvířat zobrazovaných paleolitickým umělcem i Burianem. Jedná se o nějakou přirozenou míru splynutí obou.

Dalším podstatným vtiskem musel být trampink, a to v podání zhruba roku 1920. Od Boba Hurikána či Rady a Žáka víme, jak trampové cítili a jak žili. Dnes tomu říkáme romantika, ale jedná se o hlubší a složitější pocit – uvolnění se od tíže doby, osvobození se od města, studená voda po ránu, píseň a závan dobrodružství. Odtud je jen krok ke kresbám kouzelníků a šamanů a později celá série obrazů o mužích tvůrčích vyřezávajících mamuta či formujících Věstonické Venuši. Zde již volně vane indiánský duch, a dokonce jedna z nejkrásnějších českých kreseb 20. století – kresba šílené Viktorky o magické, hvězdné noci má v sobě něco indiánského. Však také Burianem ilustrovaná „Babička“ Boženy Němcové je na antikvárním trhu snad ještě nedostupnější než knihy ilustrované Štýrským či Toyen.

Gustav Klimt ve svých podvědomých kresbách „rybí krve“ je pokládán za prvního praktika psychoanalýzy ještě před tím, než ji pro svět naformuloval jeho kolega Sigmund Freud. Ale když se soustředíme na Burianovy obrazy, tak nalezneme nějakou na první pohled nenápadnou, ale

hluboce prožitou filosofii přírody a jasného, přímočarého, svobodného vztahu k životu. Tady se Burian stává učitelem, který nechce učit, ale sdílet a sloužit velice hlubokému a dlouho trvajícím světu zvířat, odvaha a věčných tajemství. Lidé to tuší a sbírají jeho knihy, neboť jim dávají prosté a silné věci. Proto si myslím, že jeho srovnání s Mikulášem Alšem není od věci a umělců jeho spontánní pronikavosti se rodí sotva pár za století.

Velká kolekce Burianových obrazů, hlavně těch týkajících se člověka a zvířat doby ledové, je umístěna v Brně v pavilonu Anthropos, zatímco starší rekonstrukce můžete zhlédnout v Zoologické zahradě ve Dvoře Králové. Kdo má rád Burianovy ilustrace, měl by vidět skutečné obrazy, protože reprodukce špatně zobrazují tu tajemnou záležitost, které Adorno říkal „aura“.

Collier John (1884–1968): člověk který pomohl Indiánům víc než kdo jiný. V letech 1933–1945 sloužil jako Komisař pro indiánské záležitosti. V roce 1947 vydal vynikající útlou knihu „Indians of the Americas“, ve které shrnul 25 let životních zkušeností. *Příběh amerického Indiána, tak, jak prochází staletími, vynáší na povrch tři charakteristiky, které běžný člověk dosahuje pouze za využití hlubokých sociálních dovedností. Je to psychologická zralost, mnohostrannost a intenzita života v rámci smířené klidu. Tento klid v sobě obsahuje běžný život i vědomí tragického osudu... Indiáni ukazují na nebe, kde se klene Mléčná dráha, ale také upozorní, že Mléčná dráha má řadu výběžků, cest člověka vesmírem, které nevedou nikam.*

Durham Jimmie (*1940): významný umělec indiánského původu – Čerokí, básník, aktivista, přemýšlivý člověk. Jednou jako umělecké představení ukamenoval ledničku. Jindy řekl, že se budovy ve městě opakují, nás vede k přesvědčení, že svět je stabilní. Počátkem 90. let přijel do kláštera v Plasech, kde Miloš Vojtěchovský organizoval v rámci Nadace Hermit setkání desítek významných umělců. Nic neříkal, chodil kolem, vyřezával nějakou hůl. Pak ji zabodl do země a odjel. Neměl tam už co dělat. Interpretace může být dvojitá – buď se jednalo o „praying stick“, tedy hůl reprezentující něco vyššího, k čemu se modlíme a obdobu totemu, nebo nalezení „axis mundi“, osy světa, což třeba může být osa teepee. Myslím si, že se mu jednalo o ceremonii, o přání, aby mladá česká společnost našla nějaký střed a ideál. Přírodní obdobou modlících se holí či kůlů jsou pro Navahy pískovcové skalní věže (Monument Valley). Možná i proto máme rádi Prachovské skály, je to totemová oblast a pravěké svatyně jako třeba Čertova ruka v Českém ráji. V rozhovoru s Manuelem Cirauquim (Bombsite) říká: *Nechci o těch starých dnech mluvit, ale v sedmdesátých letech, když jsme měli Americké indiánské hnutí, tak jsme ztratili 300 členů hnutí. Byli zavražděni FBI, policií, policií z indiánského byra... V našem stupidním malém hnutí nás není mnoho.* Jimmie Durham žije v Evropě, jeho dílo je inspirativní a vlastně se netýká umění. Pokud je jeho informace o zabíjení indiánských aktivistů ještě v 70. letech alespoň částečně pravdivá (mnoho Indiánů tomu věří), pak lépe rozumíme vzájemně nedůvěře, je to jako by indiánské války stále ještě pokračovaly, i když teď je zrovna mír. *Durhamův návod na ukamenování ledničky:* koupíte si ledničku, přivážete ke stromu, házíte po ní kamení tak dlouho, dokud není mrtvá. Pochopíte, proč to děláte. *** Pro nás Čechy se již lednička stala součástí kulturní identity, protože již nejméně od vrcholného středověku používáme ledové sklepy, ale měl jsem nedávno vážný rozhovor s naší

televizí, že by se měla polepšit jinak jí čeká durhamovský projekt.

DVA: česká hudební skupina, o které se někdy hovoří jako o indiánské. Nápaditá, příjemná hudba vtípně používá neexistujících jazyků. Jejich tvorbu rovněž v neexistujícím jazyku (ale s českým překladem) interpretuje kavárenský Indián Pavel Malý Klusák ben Velký Klusák. Upozorňuje, že u nás se postupům spontánní hudby hodně blížila kapela Žabí hlen a že o ne-evropskou inspiraci vážné hudby měli zájem Jan Rychlík a Rudolf Komorous. Hudby ovlivněné americkou krajinou a jejím mýtem je doopravdy hodně a je nutné říct, že se jedná víc o bělošský než indiánský pohled na svět. Ze starší evropské tradice můžeme jmenovat „Indian Queen“ od nejvýznamnějšího anglického barokního skladatele Henry Purcella (1695) a operu-balet Jeana Phillipa Rameaua „Les Indes galantes“, jehož čtvrté jednání je založeno na milostném příběhu dcery indiánského pohlavára. Základem opery je historická návštěva indiánských náčelníků v Paříži v roce 1725, kam byli vysláni na setkání s Ludvíkem XV. V průběhu 20. století vznikla řada děl, které můžeme zařadit do oblasti „Má americká vlast“, jako je např. „Appalachian Spring“ od Aarona Coplanda až po „Canyon“ Philipa Glasse. Rádi bychom doporučili tyto tituly: John Cage – In a landscape, Imaginary landscapes; Charles Ives – Concord Sonata přímo ovlivněná Thoreauem, Emersonem a Whitmanem, Unanswered question a Universe Symphony; William Schuman – díla na texty Walta Whitmana; Harry Partch (svého času spřízněný s tuláky a hudbou Indiánů Yaqui) – „And on the Seventh Day, Petals Fell in Petaluma“; Le Monte Young – experimentální, místy neposlouchatelná hudba založená na peyotlových snech a produkujících skladby s dlouhými názvy, jako je např. „The Tortoise Recalling the Drone of the Holy Numbers as they were Revealed in the Dreams of the Whirlwind and the Obsidian Gong, Illuminated by the Sawmill, the Green Sawtooth Ocelot and the High-Tension Line Stepdown Transformer“ a Paulino Oliveros s jejím konceptem „deep listening“ – hlubokého naslouchání.

Dvořák Antonín alias Anton Dvorak (1841–1904): v roce 1891 odjíždí do USA, kde se má stát zakladatelem americké klasické hudby. Opakuje však, že v Americe píše českou hudbu s americkými motivy. Napsal Novosvětskou (1893), ve které Správa národního parku Grand Canyon slyší ohlas velkého kaňonu. Při návštěvě české osady Spillville poslouchá zpěvy a tance Indiánů Kikapoo, kteří v indiánských válkách kdysi pomáhali Tekumsehovi, ale teď už to jsou bídníci. V téměř skandálním, prorockém rozhovoru pro New York Herald se v článku „Real value of Negro melodies (1893)“ vyjadřuje v tom smyslu, že budoucnost americké hudby je v hudbě černošské a indiánské, a to desetiletí před vítězstvím jazzu. Dobová diskuse je nesmírně zajímavá (např. Boston Herald, 28. 5. 1893). Dvořákoví oponenti zcela správně a věcně uvádějí Dvořákovy názory na správnou míru, ale jejich racionalita se stejně časem (nejpozději za George Gershwinu) musí sklonit před správně citěnou Dvořákovou hudební iracionalitou. Komponoval několik náčrtů pro operu Hiawatha, ale nikdy ji neuskutečnil. Dvořák se vyjadřoval klasickým způsobem, ale cítil moderně a věcně; měl rád příbramské horníky a dlouho před Messianem poslouchal ptáky, v Čechách drozda a žluvu, v Americe pěnkavovitou tanagru (asi to byla rozšířená *Pheucticus melanocephalus*). O jeho americkém životě pojednávají čtyři beletristické knížky: „Spirituál bílého muže“ od Zdeňka Mahlera (1990), Gosmanův

„Podzim v Novém světě“ (1991), Škvoreckého „Veselý sen o Dvořákově“ (1982) a Ivanovova „Novosvětská“ (1984).

Friml Rudolf (1879–1972): hudebník, jeden ze zakladatelů amerického hudebního divadla, v Americe je víc znám, než u nás; autor „Indiánské písně lásky“ a „Krále tuláků“. Náleží Broadwayi, a nikoliv lesu, ale je čestné jej zde zmínit. Studoval u Antonína Dvořáka. Jednou tvrdil že pomocí Oujia tabule (destička s písmeny) komunikuje s duchem zemřelého skladatele Victora Herberta, který mu radí noty. Kamarádil se s nadaným Antonem Seidlem, původem z Pešti, který provedl Dvořákovu Novosvětskou a pomáhal Griegoví s realizací jeho „Lyrická suity“.

Gans Joachim-Chajjim (poslední zpráva 1596): žid z České Lípy, znalec nerostů, člověk rudolfinské doby. V roce 1585 vyplula z Plymouthu Greenillova výprava, která měla v Karolině založit první bělošskou osadu. Po přistání se Gans věnuje geologii, ale osadníkům docházejí zásoby. Dochází ke střetům s Indiány, naštěstí v roce 1586 dorazí expedice vedená Francem Drakem, pak přijde bouře a zničí úrodu. Osadníci se vrací do Evropy. Gans pracuje v anglických měděných dolech, je však uvězněn, propuštěn, odchází na kontinent a kupuje si dům v České Lípě. Ivan Sviták mu společně s Hansem Trumpelem věnoval tenký, soukromý tisk „*First Bohemians in America*“ (1992).

Garibaldi Giuseppe (1807–1882): italský revolucionář, který kromě italských tažení bojoval za nezávislost Uruguaye a Brazílie. Na tomto místě jej připomínám kvůli malé anketě mezi našimi italskými a řeckými přáteli na téma, zda si jako malí hráli na Indiány. Nehráli, prošli jinou akulturací. Řekové dokonce neznají ani Vinnetoua. To je pak těžké budovat Evropskou unii.

Gilg-Jelínek Adam (1653–1710?): jezuitský misionář u indiánského kmene Serí v mexické provincii Sonora. V roce 1699 se spolu s Eusebiem China či Kina vydává podél řeky Colorado až k přítoku Gila u Yumu. Výsledkem cesty byla na svoji dobu dokonalá Chinova mapa Kalifornie. Sepisuje indiánské slovníky kmene Pima a Serí, které zůstaly v rukopisu.

Gold Peter: současný americký antropolog a etnomuzikolog, který působil na řadě univerzit a v muzeích. Pobýval, jak u Indiánů, tak opakovaně i v Tibetu. Troufl si na srovnávací studii navažské a tibetské spirituality „*Posvátná tajemství Navahů a Tibeťanů*“ (česky Pragma, 2000).

Hrdlička Aleš (1869–1943): neúnavný český antropolog, který projedil celý svět a shromáždil sbírku 15 tisíc lidských pozůstatků z celého světa, tedy celý multikulturní hřbitov. Když mu bylo 13 let, tak se rodiče přestěhovali do New Yorku, od mládí tvrdě pracoval v továrně na doutníky. Pak onemocněl a místní rabin mu poradil, aby studoval medicínu. Měřil lidské pozůstatky, dospěl k názoru, že lidé pocházejí z jednoho společného předka, později pro nacisty byl postoj, který neuvažoval rasy, nepřijatelný. Byl dobrý chodec a občas psal články o české kultuře, civilizaci, a dokonce malířství. Působil mezi Indiány Pima, Apači a pracoval v kaňonu Chaco. Měřil a měřil. Postupně projedil skoro celý svět, ale jeho hlavním tématem zůstává spojení Sibiře a Severní Ameriky. Jako první na základě tisíců měření doložil, že Indiáni přišli do Ameriky poměrně

nedávno, a to ze Sibiře (Peopling of America, 1915). Publikoval stovky vědeckých prací, a to včetně několika kulturně antropologických pozorování třeba o kráse nebo indiánských pastích na zvěř. Psal příspěvky do důležité monografie „*Handbook of American Indians north of Mexico*“ (1910). K přátelům a domorodcům byl milý a působil trochu potrhle a naivně. K soupeřům se choval poměrně nevybíravě. S lidskými pozůstatky pracoval, jak bylo tehdy obvyklé, jako se studijním materiálem. Co nešlo měřit, jako třeba duše, tak nebral úplně vážně. Je to zakladatelská postava fyzické antropologie na americkém kontinentě, z jeho práce dodnes vycházejí názory na původ prvních Američanů. Ale přesto je ve způsobu, jakým bral do ruky pozůstatky lidí, něco neosobního a chladného. *Tři všeobecné zákony šíření lidstva: 1, ve směru nejmenšího odporu; 2, ve směru největších slibností, zvláště co se týká potravy a podnebí; 3, tlakem vnitřním neb silou zezadu hladem, epidemií, tlakem svých či jiných lidí.*

Frič Alberto Vojtěch (1882–1944): Čechy nemají podobnou rodinu nadaných umělců, vědců a revolucionářů, jako jsou Fričovi. A. V. Frič měl zřejmě největší zkušenost s živými Indiány ze všech Čechů 20. století. Působil výhradně v Jižní Americe, byl to velký znalec kaktusů, a dokonce experimentoval s jejich narkotickými účinky, část jeho díla tedy patří do tradice současného peyotismu a Native American Church, a to dlouho před Castanedou a hipiky. Po souboji s jaguárem, při kterém téměř zahynul, získal mezi Indiány obrovské renomé. Oženil se s Indiánkou Černou kachnou, narodila se jim dcera Hermína-Hermínie, o které se Fričova rodina dozvěděla až nedávno. Frič odjel v době, kdy jeho žena byla těhotná. Čtyři své příbuzné naučil střílet z pušky, aby rodině zajišťovali potravu. Podle všeho jej Lorai – Černá kachna velmi milovala a Frič si to uvědomil, až na palubě parníku, který jej odvázel. V tomto rozpoložení srazil pěsti k zemi neodbytného cestujícího. Lorai zpívala píseň žalu. Deset let na něj čekala a pak se znovu provdala, ale až do konce života zůstala smutná a sklíčená.

Hermínin nejstarší syn Rodolfo z kmene Čamakoko napsal pro poučení Čechů „*Indiánskou knížku*“ (2012), což je pozoruhodný, dojemný česko-indiánský projekt, který vyústil v dar stáda krav, aby Čamakokové měli z čeho žít. Frič má asi 200 indiánských potomků. Kromě řady vědeckých pojednání Frič napsal tři slavné dobrodružné knihy s ilustracemi Zdeňka Buriana – *Hadí ostrov*, *Dlouhý lovec a Strýček Indián*. „*Kde bych se byl nadál, že právě v této zemi najdu to, co jsem marně všude hledal – přátelství. Že mezi těmito divochy, o nichž se vypravují horší věci, než s kterými se setkáváme v jejich vlastní syrové mytologii, že mezi nimi potkám uvolněné rozesmáté tváře a dobrácky vtípkující starce, že já, cizinec s jinou pleť, nepochopitelným jazykem a zvyky budu přijat tak upřímně do jejich středu, a co víc – že se mezi nimi budu cítit jako mezi svými...*“ Frič hodně psal a přednášel, takže jeho pohled na indiánské války a roli bělochů dál přispěl k rozvoji „sládkovské“ tradice desíci se „indiánských hrobů“. Je dalším z lidí, který výrazně formoval duši českých Indiánů jako spolutvářce tradice, která je svým zaujetím a pocitem „být mezi svými“ odlišná od zbytku Evropy.

Fritz Samuel (1654–1725): jezuitský misionář, autor podrobné mapy amazonského povodí. Stal se misionářem u kmene Omaguů a jako správný jezuita ovládal několik jazyků, sepsal indiánský slovník „*Grammatica* y

Vocabulario de las lenguas Omagua y Xebera“. Hodně cestoval, sestavoval mapy, popisoval tehdejší indiánský život, který se brzy změnil. Několik aspektů je důležitých – v jižní Americe pracovalo pravděpodobně kolem 200 misionářů z Čech (jiné prameny uvádějí 130–150). Většina z nich byli jezuité a prošli Klementinem, na jehož chodbách nalezneme téměř neznámé barokní fresky z indiánského života. Zatímco u Navahů působili hlavně španělští františkáni (podle jejich misíí jsou nazývána všechna ta San Franciska), kteří v krutém prostředí dovedli být rovněž krutí, tak jezuitský přístup byl víc antropologický, začínal znalostí jazyka a zvyků, zřejmě v něm bylo víc psychologické manipulace, ale často i ochrana indiánských kmenů. České působení mezi Indiány Severní Ameriky není s výjimkou Aleše Hrdličky příliš významné, ale v Jižní Americe se jedná o velký vklad – popisy zvyků, mapy a slovníky, a to z dob, kdy indiánská kultura byla ještě původní a silná.

Emerson Ralph Waldo (1802–1882): ještě nedávno byl považován za největšího nesoustavného amerického filosofa 19. století, dnes začíná být pozapomenut, protože na naši dobu je příliš formální a ušlechtilý. Dilem dlí v anglické romantické a esejistické tradici a o Americe toho vlastně moc neříká. Je sympatický svým pojetím fragmentárního osvícení, jeho verše a věty přinášejí periodický vhléd v noblesní část světa. Zmiňuje jej na tomto místě kvůli esejí „Příroda“ (1836), důrazu na soběstačnost, znalosti indické filosofie (Brahma) a překladům perských mystiků (Saadí). Je dobré znát alespoň tři americká díla 19. století, je to výše zmíněná „Příroda“, dále Thoreaův esej „Chůze“ a „Walden“ a na konec dílo Walta Whitmana. (Asi bych k tomuto seznamu ještě přidal Cooperova Posledního Mohykána.) Žil v době, která končí A. Dvořákem, kdy ještě americká kultura byla hlavně trochu jiná evropská kultura. Viz např. monografii R. Rulanda a M. Bradburyho „Od puritanismu k modernismu“ (1997). Emerson: „*vnímáme Ameriku jako báseň*“. Anebo jinde: „*Proč bychom také my nemohli najít vlastní vztah k vesmíru?*“. Jinak poslední Mohykan nebyl poslední, kmene se jejich údajné vymření stále nepřijemně dotýká.

Haenke Tadeáš (1761–1817): botanik, vzduchoplavec-experimentátor (první vypuštění balonu u nás), dobrodruh z donucení, objevitel desítek druhů nových rostlin včetně pověstné viktorie královské, rovněž se zabýval čilským ledkem, výrobou střešního prachu a fungoval jako vládní komisař pro Indiány Chiriguani. Působil hlavně v Bolívii. Zemřel jedem. Jeden ze světově nejvýznamnějších českých přírodovědců všech dob.

Havlasa Jan (1883–1964): za první republiky velmi známý romantizující český cestovatel, který se věnoval zejména Japonsku, nicméně pobýval i v Americe. V roce 1916 vydal po vzoru Sládkových „Amerických obrázků“ knihu „*Listy ze San Franciska*“.

Hedin Sven (1865–1952): cestovatel v Rusku, Číně a Tibetu, jeho dílo (část byla přeložena do češtiny) čítá přes 50 svazků. Měl velký význam pro rozvoj Číny, protože jako první navrhoval vhodná místa pro přehrady, silnice a železnice. Velmi pečlivě postupoval při zobrazování krajiny a lidí ať již při mapování, fotografování, nebo kresbě. Měl velkou vizuální paměť. Na tomto místě jej připomínáme pro opakované tvrzení, jak se lidé střední Asie podobají americkým Indiánům. Podobnost je ještě hlubší a netýká se jen vzhledu, ale také mnoha postojů k životu. Tato okol-

nost nás znepokojuje, protože na místě – ať již mezi Indiány, nebo Tibeťany, či Mongoly – vidíte, že není náhodná a že je těžko výsledkem jenom nějakého kulturního paralelismu. Cítíte, ale obtížné můžete dokázat společné kořeny, jenže ty by v tomto případě sahaly výjimečně deset tisíc let do minulosti, zatímco kultura se podle současného pojetí proměňuje mnohem rychleji. Pokud bychom vzali vážně tisíciletou kulturní, tedy emoční tradici, pak se třeba nebudeme divit tomu, že někteří lidé se cítí špatně v plné tramvaji – lovci a sběrači byli zvyklí na samotu a prostor.

Heřman Augustin (asi 1600 – asi 1686): český kolonista, původním povoláním rovněž pirát, dvakrát radním v New Yorku, tehdy Nieuw Amsterdam. V roce 1660 vystupuje jako vyjednavač ve válce mezi Angličany a Nizozemci. Vstoupil do služeb lorda Baltimora, putoval divočinou, vytvořil mapu Marylandu a Virginie. Za toto dílo dostal rozsáhlé panství Bohemia Manor a později i titul lorda. Je autorem všude publikovaného pohledu na New York (1656 tisk Jana Vißschera). V Marylandu jsou po něm pojmenována dvě města.

Chládek Stanislav (současník): narodil se v Brně a žil v moravských Hrotovicích. Vystudoval na Vysoké škole chemicko-technologické v Praze. V r. 1969 emigroval do USA a pracoval v několika akademických institucích jako výzkumný pracovník a profesor biochemie. Jako člen československého národního týmu několik let závodil na kajaku. Se svou ženou Emou v roce 1965 vyhrál mistrovství světa ve sjezdu na divoké vodě a mnohokrát i mistrovství republiky. V osmdesátých letech začal jezdit na mořském kajaku a účastnil se mnoha kajakářských expedic po světových mořích, včetně výprav okolo Velké Británie, USA, Francie, Jugoslávie, Antarktidy, Aljašky a Aleutských ostrovů. Během výprav na mořském kajaku kolem Britských ostrovů a Irska studoval keltskou historii a mytologii. V současné době se zabývá archeologickým průzkumem Aleutských ostrovů. Dvanáct let bádál v rituálních jeskyních starých Mayů, o kterých napsal dvě pozoruhodné knihy, ze kterých pochopíme určitou temnotu tohoto náboženství. Například po příchodu křesťanství je doloženo ukřizování malých dětí, protože Kristova oběť nebyla dostačující.

Ve své poslední knize (Academia 2013) vrhá určité světlo na postavu castanedovského čaroděje Dona Juana. Píše: „Mayové Ch'ol, kteří žijí ve vesnici Joloniel v mexickém státě Chiapasu, oslavují květnový Den kříže modlitbami, které odřikává mayský rituální představený *tatuch* ve vesnickém katolickém kostele. Oslava pokračuje poutí do nedaleké jeskyně Jolja a místní s sebou nesou obraz Panny Marie, který se obvykle nachází na oltáři v kostele ve vesnici. Obřady se přesouvají do malé jeskyně přímo pod předkolumbovské malby a pokračují obětmi a modlitbami za déšť k horskému bohu jménem *Don Juan*. Zdá se, že Don Juan je křížencem mezi starým mayským bohem, možná Itzamnou, a křesťanským světcem. Tvrdí se, že žije v jeskyni a projevuje se jako závan chladného vzduchu.

Kamel Jan Jiří (1661–1706): lékárník, botanik, misionář. Nějakou dobu pobyl v Mexiku, ale jeho hlavní působiště bylo na Filipínách, je po něm nazvána kamélie, kterou však nikdy nespátřil. Vydal *Historia plantarum* (I–III. Vol., Londýn, 1704).

Komenský Jan Amos (1592–1670): projevoval velký zájem o Ameriku a to, jak se zdá, ze dvou důvodů – tím prvním byla možnost založení nového řádu světa založeného na smíru a evangelizaci a tím druhým byla slavná několik staletí trvající diskuse, která začala ve Vallaloidu v roce 1550 tvrzením dvorního kronikáře Ginése de Sepúlvedy a biskupa Bartolomé de las Casas o postavení Indiánů. Kronikář hájil názor, že Indiáni jsou ve stavu přirozeného otroctví, zatímco las Casas zastával zcela moderní názor, že každý člověk se rodí svobodný. Sepúlvedova kniha „O spravedlivé válce proti Indiánům“ byla dokonce zakázána inkvizicí, ale na věci to prakticky nic nezměnilo, protože intelektuálové seděli v Madridu a Indiáni na Amazonce. Komenský si dělal výpisky např. z německého vydání slavné monografie José de Acosty „Historia natural y moral de las Indias“ (1590 v Seville, o něco později německý překlad), ale jím připravované „Theatrum“ bylo i se všemi indiánskými poznámkami zničeno při požáru Lešna. Komenský věnoval pozornost domorodým jazykům, jako je kečuánština. Myslím, že Komenského nejvíc ze všeho lákala tehdy poměrně obecná myšlenka o založení svobodné náboženské kolonie nepostíženě evropským duchovním morem, jakou se snažili uskutečnit puritáni a další protestantské skupiny či v jižní Americe jezuité. Tato myšlenka byla živá ještě po staletích a přispěla k formování samotných základů Spojených států, které ve své podstatě jsou – a do značné míry zůstávají – náboženským projektem (viz kapitola o dnešní apokalypse).

Kroupa Bohuslav (1838–1912): neklidný malíř. V roce 1870 po řadě evropských cest přijal místo ilustrátora v Montrealu, kde přispíval do Canadian Illustrated News a dalších novin. V jejich službě putoval Kanadou. Ilustroval cestopis expedice Sadforda Fleminga „From ocean to ocean...“. Odjel do Kalifornie, zamířil na Colorado Plateau, v Tucsonu se na pět měsíců přidružil ke skupině Indiánů z kmene Parušapatů. Studoval jejich život a kreslil je. Prošel řadu zemí, vrátil se do Evropy a působil hlavně ve Skotsku a později v Praze. Svě cestopisné zkušenosti uložil v díle „An Artist's Tour through America and Sandwich Islands“ (Londýn, 1890). Několik jeho článků a kreseb nalezneme ve Světozoru z 1878, jsou velmi kvalitní, realistické, ale s romantickým duchem (např. indiánské pohřebiště). Pozůstalost je podle Prokopa Tomana uložena v Náprstkově muzeu. V Severní Americe působilo málo českých umělců – V. Preissig, F. T. Šimon, a zejména tehdy velmi významný Jan C. Vondrouš, který v cizině získal několik prestižních ocenění za grafiku. Víc je však zajímala světla velkoměsta než stíny prerie. Preissig nicméně vytiskl barevný linořez s postavou Walta Whitmana ukazujícího na okolní harmonickou krajinu, kde bok po boku stojí domky osadníků i indiánská teepee. Je to nenápadná, ale utopicky angažovaná grafika.

Laib Wolfgang (*1950): německý umělec, nejprve proslul mléčnými kameny – tedy mramorovými kvádry, do kterých byly vyhloubena miska zarovnaná mlékem do jedné roviny s kamenem. Výměna mléka byla každodenním rituálem. Celý život pracoval s pylem různých rostlin a barev. Kdo chce pochopit, co může pyl znamenat pro navažské pískové kresby nebo apacké rituály, tak af si projde katalogy jeho tichého, výrazného díla, nebo od jara do podzimu sbírá pyl a pak si z něj vysype čtverec nebo kruh.

Longfellow Henry Wadsworth (1807–1882): americký Vrchlický, za dobu svého života považován za největšího amerického básníka, dnes nečtený klasik, další americký Evropan, ale člověk citlivý a laskavý. Celé dílo – až na zápisky z cest – je na internetu: navštívil Prahu, pozoroval mlhy nad řekou a napsal o ní průměrnou romantickou báseň o městu obleženém duchy. V roce 1855 vydal „*Píseň o Hiawathovi*“ složenou z indiánských mýtů. Myslím, že ji psal podle Eddy. V každém případě se jedná o průlomový čin, vzápětí třicet dalších vydání. Americe se otevřel svět ušlechtilého Indiána. O pár let později vydává další poeticko-politický manifest „*Básně o otroctví*“, které byly opět přijaty podobně jako u nás Čechovy „*Písně otroka*“. Longfellow psal v pracovně, Whitman mezi živly. Whitman přežil.

Luna James (*1950): umělec, performer indiánského původu, který pěkně pracuje s ironií a humorem ne-amerického, ale spíše českého typu. Vystoupí třeba v muzeu a jemným melodickým hlasem nabádá publikum, aby se nechalo vyfotit se skutečným Indiánem. Obléká se přitom nejprve do tradičního indiánského obleku a nakonec přijde v džínách. V prvním případě na něj lidé stojí fronty, v posledním už nikoho nezajímá. Publiku pak vysvětlí, že Amerika nemá ráda pravdu, ale romanci. Myslím, že základní postoj jeho života se dá vyjádřit slovem, které často používá – „*emendatio*“. Znamená to něco jako „zlepšení“, ale v Lunově pojetí se jedná o „Healing ceremony“, kdy prostřednictvím vzhledu do situace a následující „rituální“ performance se snaží vytvořit takovou akci, která lidem cosi ukáže, a tím dojde ke zlepšení či ozdravení. Je to Black Horse, ale v prostředí současného světového umění.

Mach Josef (1883–1951): rouhač a cynik, básník, kdysi přítel Jaroslava Haška. *Chodil jsem na četné tajné schůze, kde řádila anarchie v plné hrůze...* V roce 1912 odjel do Ameriky, kde žil deset let, vydělával si jako učitel a novinář. Autor anarchisticko-erotické sbírky „*Robinson Crusoe*“ a zádušně humoristických básní „*Plavba do Ameriky*“. Pokud v tomto svazku zbude místo, tak vám předvedeme nějakou jeho báseň, aby bylo hned jasné, co to bylo za živla.

Matthews Washington (1843–1905): původně lékař, který se oženil s Indiánkou. Zakladatelská postava studia navažských legend (*Navajo Legends*, 1897) a rituálů, byl zasvěcen do ceremonií. Působil ve Fort Wingate. Každý, kdo se zabývá Navahy, se s jeho střídavým, věcným a důvěryhodným popisem lidí a země musí seznámit.

May Karl (1842–1912): redaktor ústeckého časopisu „*Doly a hutě*“. Nějakou dobu žil v hotelu Herzig-Srdíčko pod Průčelskou soutěskou v Brně jižně od Ústí nad Labem, kde psal román „*Vánoce*“ a možná i další díla. Nejjednodušší a velmi krásná cesta, jak se z Brně dostat do Ústí bylo nasednout na přívoz v Brně a pod skalisky Vrkoče s jedním z největších českých vodopádů projít pěšinou ve skalnaté stráni směrem na Soudný vrch a odtud prastarou Solní ulicí k branám města. Cestou se otevírají pohledy na labský kaňon a siluetu Střekova. Byla to tehdy oblíbená výletní trasa. Není to nikde doloženo, ale domnívám se, že touto cestou May chodíval a promýšlel zde motivy svých románů. Tady někde v labských skalách možná přežívá duch Vinnetoua.

Nakai Carlos (*1946): flétnista indiánského původu (Navajo a Ute) z Flagstaffu, který natočil tři desítky alb a několikrát byl nominován na cenu Grammy. Jeho krásná hudba plná prostoru je na jednu stranu vychvalována, protože v 80. letech podnítila zájem o indiánskou kulturu. Na druhou stranu je zatracována jako příliš libivá a odpovídající vkusu bílých, sentimentálně – mysticky naladěných Američanů. Je to však dobrý úvod třeba k písni peyotlového obřadu, které mohly být na CD zaznamenaný, nebo k syrovějším projevům místní etnické hudby.

Náprstek Vojtěch (1826–1894): vlastenec, „Američan“, svého času prodáváč rakví. V USA žil deset let. Rychle pochopil, že vznikající česká společnost potřebuje fungující moderní organizace, jako jsou knihovny nebo Klub českých turistů. Jeho obdivuhodné organizační, sběratelské a mecenášské dílo se nese hlavně v duchu pokroku. Měl zájem o národopis (kulturní antropologii), účastnil se mírové mise k Dakotům. Kdyby si ale měl vybrat žárovku nebo luk, tak sáhne po žárovce.

Neumann Josef (1648–1732): další významný český, jezuitský antropolog a misionář, který působil mezi slavnými běžci Tarahumary, co uběhnou až 200 km. V roce 1730 sepsal „*Historii povstání Tarahumarů*“, což je klasický titul. Zatímco v novější době vyšlo několik výborů dopisů českých misionářů v Indii a Číně, tak řada indiánských a dalších národopisných rukopisů a knih čeká na česká vydání, překlady a kritické edice.

Moravští bratři (1772): protestantská misionářská církev původně založená moravskými pobělohorskými exulanty, která působila na více kontinentech, mimo jiné i mezi Indiány Severní Ameriky.

Paclt Čeněk (1813–1887): dobrodruh, psanec, neohrožený člověk, v letech 1846–1848 bojoval na americké straně ve válce proti Mexiku, pak se účastnil (naštěstí trochu litostivě) tažení proti Seminolům na Floridě. Později prospektor v Austrálii a Jižní Africe.

Pišosová Kateřina (současník): vytváří velké barevné kresby s jakoby indiánskými motivy. Přicházejí k ní různé bytosti většinou rostlin, zdramů, ale třeba i vnitřních orgánů, a říkají si o zpodobnění. Nejsou to kopie ani parafráze indiánského světa, ale napojování se na podobný svět. Členka pražské Surrealistické skupiny, malířka, který bude jednou zapomenuta, nebo slavná. Ilustrovala „*Útržky ze zápisů mrtvého přírodovědce*“ od Jana Evangelisty Purkyněho, které se podobají slavné eseji „*Eureka*“ od A. E. Poea či „*Knížce o životě po smrti*“ od Gustava T. Fechnera.

Pohl Johann Baptist (1782–1834): „proto-frič“, rodák z České Kamenice, botanik, geolog, vystudoval lékařství, polyhistor. Sloužil jako lékař a později botanik v pražské zahradě Kanálce. V roce 1817 doprovázel arcikněžnu Leopoldinu do Brazílie, kam se provdala za Dona Pedra, syna portugalského a brazilského krále a pak pokračoval v pozici geologa na společné rakousko-brazilské expedici organizované samotným Metternichem. Pak další čtyři roky sbíral rostliny, včetně řady neznámých druhů. Náleží mu jeden ze dvou prvních popisů manioku, což je na jižní polokouli plodina zhruba tak důležitá jako pro nás brambory. Vrátil se s podlomným zdravím, pracoval jako správce

sbírek vídeňského Naturhistorische musea. Publikoval důležité cestopisy „*Cesta do vnitrozemí Brazílie*“ a základní dílo „*Plantarum Brasiliae etc.*“. Rovněž se věnoval české květeně. Dne 30. července 1822 bychom jej ráno potkali v Chebu na náměstí, kde čekal na J. W. Goetha (německý básník a objevitel svařeného vína), aby se spolu mohli vydat na Komorní hůrku.

Pound Ezra (1885–1972): politicky kontroverzní básník, svým dílem „*Cantos*“, jednou z největších skladeb 20. století, vytvořil přenosnou náhražku Britského musea. Přímou navazuje na Whitmanův „*Zpěv o mně*“. Na Pounda zase navazuje William Carlos Williams eposem „*Paterson*“. Na Patersona nejspíš navazuje Gary Snyder dlouhou básní „*Mountains and Rivers without End*“. Všechny tyto básně obsahují kus světa či kus Ameriky, jsou způsobem, jakým země mluví k bělochům.

Richter Jindřich Václav (1653–1696): jezuitský misionář, který na horním toku Ucayali vedl několik trestných výprav proti Indiánům, ale později byl jimi zabit.

Röhr Jan (1692–1762): jezuitský misionář, který působil mezi bolivijskými Indiány a po velkém zemětřesení v roce 1746 obnovil katedrálu v Limě.

Roezl Benedikt (1824–1885): botanik, zahradník, cestovatel, lovec orchidejí, mírný a vzdělaný muž. Mezi českými přírodovědci-cestovateli nalezneme v první řadě botaniky, pak geology a později entomology. Roezl působil hlavně mezi Panamou a Kalifornií. V roce 1874 se vydal z Colorada přes oblast Four Corners dál na jih. Na této cestě nasbíral sto tisíc orchidejí. Roezl má tuze pěkný pomník na Karlově náměstí proti Faustovu domu. Nechaly jej postavit zahraniční zahradnické spolky a tím naštvaly Čechy, kteří ani netušili, jaký význam Roezl měl.

Ruprecht Falcký (1619–1682): ze světového hlediska pravděpodobně nejvýznamnější člověk, jaký se kdy v Praze narodil, tady bych správně měl napsat tři vykřičníky, abych tuto informaci skutečně zdůraznil, ale my to ve své středoevropské zahleděnosti ani netušíme. Již dětství bylo příznačně dobrodružné („sám doma“) – matka jej po bitvě na Bílé hoře zapoměla na Pražském hradě, ale Kryštof z Donína si na něj vzpomněl a vrátil jej rodině. Byl to slušný malíř a grafik, téměř vynalezl novou grafickou techniku – mezzotintu. Měl si o čem povídat s Václavem Hollarem a také v jeho srubu visela Hollarova veduta Prahy. Byl jeden ze tří zakládajících členů londýnské Královské společnosti. Bojoval příliš mnoho bitev. Skupina King Crimson mu na albu „*Lizzard*“ věnovala dlouhou skladbu. Připomínáme jej na tomto místě z jiného důvodu. Byl prvním ředitelem Společnosti Hudsonova zálivu a svého času asi i největším soukromým vlastníkem půdy na světě – tzv. Rupertovy země, která lemovala Hudsonův záliv. Hudson Bay Company sice obchodovala hlavně s kožešinami, ale de facto vykonávala vládu nad území asi 80x větším, než je Česká republika, tedy o rozloze celé západní Evropy (zase bych přidal pár vykřičníků). Z jejich obchodních stanic vznikla města, jako je Vancouver. Pro kanadskou identitu má Hudson Bay Company naprosto základní význam, a to včetně několika staletí indiánských kontaktů, válek a obchodů. Na jejím počátku stojí rodák z Prahy.

Vrchlický Jaroslav (1853–1912): český básník, v šedesáti svazcích jeho díla nalezneme řadu přírodních básní, ale jinak stojí pevně zakotven v evropské kultuře, a zejména italské renesanci. Indiánská inspirace jej stejně jako Julia Zeyera minula (Poutí k Eldorádu), neměli z čeho čerpat a Čechům té doby bylo víc zapotřebí přinést klasickou evropskou kulturu a orientální báje. Jeho přítelem byl Antonín Klášterský, který překládal Longfellowa. Vrchlický se americkému světu nejmíc přibližuje při překládání Walta Whitmana.

„Kraj byl jako velká kniha, v které možno jasně číst,
hladká skála zavírala poslední té knihy list“

Sax Tomáš Oximus (současník): bývalý karmelitánský mnich – bratr Jakub, který strávil sedm let na misiích u jihoamerických Indiánů, zatím „poslední“ indiánský misionář z Čech. Ponoukáme jej, zatím marně, aby o svých zkušenostech napsal zprávu, protože má o čem vyprávět. „*Když jsme lovili, tak jenom tolik, kolik jsme snědli. Když jsme chytali ryby, tak jenom tolik, kolik jsme potřebovali. Hrozně se mi po nich stýská, dali mi víc než západní civilizace.*“

Seton Ernest Thompson (1860–1946): významný, dnes skoro zapomenutý americký spisovatel a malíř s obrovským vlivem na český tramping. V roce 1936 navštívil Prahu, údajně se tak stalo na pozvání českého geologa Radima Kettnera, který byl skaut a předtím pracovně navštívil USA. V Čechách byly za zasloužitelské považovány dvě knihy – „*Rolf Zálesák*“ a „*Dva divoši*“. Kdo se první seznámil s Rolfem, tak na něj celý život přísahal. Já se jako první seznámil se Dvěma divočky, a tak přísahám na ně. K jejich sepsání Setona údajně vybídl Rudyard Kipling, tvůrce Kima a Mauglího. Přeloženo bylo víc jak dvacet Setonových knih včetně průměrného životopisu „*Cesta životem a přírodou*“ (Orbis, 1977). Seton znamenal velice mnoho pro utváření americké identity a vztahu k divočině. Ponoukal Henryho Forda k ochraně ptáků, diskutoval s Markem Twainem, svým vztahem k přírodě přátelsky ovlivnil Theodora Roosewelta, který se pak osobně angažoval v ochraně americké přírody a nevnímal Indiány jako nepřátele. Seton měl osobní spor s Johnem Burroughsem, ale urovnal ho a Burroughs mu dokonce ukázal místa, kde se přátelil s Whitmanem. Ano, svět byl tehdy propojený od básníků až po prezidenty. V roce 1930 prodal svůj majetek a koupil si usedlost na výspě Skalistých hor nad Rio Grande a usadil se v „našem“ kraji mezi Novým Mexikem a Coloradem. Do určité míry je pro Ameriku typické, že ve skautingu z vítězů plukovník Baden-Powell jako zástupce bílé armády, zatímco Setonova „Liga lesní moudrosti – woodcrafterů“, která čerpala z indiánského pojetí světa, prakticky zanikla. Kdo by v Americe chtěl být Indiánem? Pomalu ani většina Indiánů ne.

Sládek Josef Václav (1845–1912): básník a překladatel. Z pohledu českého Indiána naprosto základní zjev. V roce 1868 odjíždí do Ameriky, protlouká se všelijak, píše soubor fejetonů „*Americké obrázky*“. Sbírá rostliny. Ameriku jako zemi neomezené svobody a neomezeného útlaku vnímá kriticky a ostře, a to právě v době pro Navahy nejtragičtější. V roce 1872 vydává v dodnes kvalitním překladu Longfellowovu „*Píseň o Hiawatě*“. V Čechách jej četl kdekdo, včetně A. Dvořáka. Již od samého začátku, a to velmi záhy, prakticky v závěru národního obrození, vtiskl českému prostředí objektivní pohled na život amerických Indiánů, jaký dodnes leckde postrádají americké učební

osnovy. Po Sládkovi už nebylo možné dívat se na Indiány jenom jako na kruté a lstivé divočky či degradované opilce, jakými pochopitelně občas byli a jsou. Max Brod uvádí, že když Franz Kafka začal psát román „*Amerika*“ (1912), tak studoval všechny dostupné materiály, měl by mezi nimi tedy být i Sládek. Je zajímavé, že český romantismus byl do sebe tak uzavřený, že v něm neustále cirkulují ta stejná jména mezi Goethem a Byronem a role Indiána je zcela potlačena ve prospěch Cikána. V kritickém Sládkově tónu pokračuje dnes téměř neznámý Josef Mach a po něm A. V. Frič a další.

Hučí vlny jezera
do tmavého večera
Ó, nech sebevíc hučí
bouří v prsou nepřehluší
z vln mi nikterá (z básně U Michiganu, 1875)

Salzmann Zdeněk (*1925): český kulturní antropolog, který působil na řadě amerických univerzit. Prováděl terénní výzkum mezi Indiány, zejména kmene Arapaho, Navajo a Hopi. Sestavil slovník arapažského jazyka a podílel se na jeho obnově a zachování. V Praze navštěvoval přednášky Pražského lingvistického kroužku. Po válce odjel do USA, kde na přímluvu Romana Jakobsona začal studovat antropologii a lingvistiku. Jeho největší indiánský zážitek se odehrál celkem nedávno na louce u Dobříše, kde čeští Indiáni postavili indiánský tábor, jaký v druhé polovině 19. století stával na Velkých pláních (dle rozhovoru s B. Šalandou, 1999, Pardubice).

Snyder Gary (*1930): beatnik, zenbuddhista vždy si vědomý svých vlastních amerických kořenů, zvláštní a inspirativní zjev, v Praze obcházel místa s gotickými zelenými muži, řada knih i českých překladů. „*Nakonec jsem došel k tomuto: Je-li to, co praví buddhisté, Šošoni, Hopiové či křesťané pravda, pak veškerá průmyslová, materiální společnost je na špatné cestě, protože její energie je mechanická a slouží jen k obsluze sebe samotné: Pravé hodnoty leží v rodině, přírodě, myslí a svobodě.*“

Sealsfield Charles neboli **Karl Postl** (1793–1865): člověk z rakousko-moravského pomezí od Znojma, kde dodnes můžete navštívit Sealsfieldovu vyhlídku. Osvícenec, kněz, spisovatel, bystrý pozorovatel, svobodný zednář. Procestoval Spojené státy, získal americké občanství. Vždy měl přístup k vyšším kruhům, stal se dokonce poradcem Josefa Bonaparta – Napoleonova bratra. Jeho podrobnější životopis je uveden v knize „*Rakousko – jaké je*“ (Praha 1992), jinak autor řady povídek a románů z indiánského prostředí – „*Tekoah aneb Bílá růže*“ a další. Život dělil mezi Ameriku, kde měl pozemky, a Evropu, kde měl kontakty. Jeho novelistické dílo má často autobiografický základ, popisuje to, co sám viděl nebo o čem se v jeho okolí vyprávělo, takže jeho díla jsou označována za „etnografické romány“.

Stingl Miloslav (*1930): cestovatel, etnograf, znalec indiánských kultur. Napsal okolo třiceti knih, které za minulého režimu vycházely v nákladu až sto tisíc kusů. Velký vliv měli jeho „*Indiáni bez tomahavků*“ (1962).

Strobach Augustin (1646–1684): jezuitský misionář, který se vylodil v Mexiku a později zemřel mučednickou smrtí na Mariánských ostrovech.

Šolc Václav (1919–1995): etnograf, spisovatel, ředitel Náprstkova muzea. Autor knih „*Indiáni na jezeře Titicaca*“ (1966), „*Indiánským Mexikem*“ (1983) a dalších. Význam poučených spisovatelů, jako je Stingl či Šolc, spočívá hlavně v tom, že v dobách, kdy se nemohlo volně cestovat, tak udržovali živý kontakt s navštívenými zeměmi, byli mosty mezi Československem a domorodci. Tehdy jim mnozí záviděli a později je označovali za agenty.

Tirsch Ignác (1733–1781): další z významných českých misionářů, které ani pořádně neznáme a neumíme všechny vyjmenovat. V Americe dokončil teologická studia, pak se vydal s Václavem Linckem přes Sonorskou poušť do Jižní Kalifornie, kde působil mezi Indiány Periců. Napsal a nakreslil „*Codex pictorialis mexicanus*“, který je uložen v Národní knihovně ČR pod signaturou MS XVI B 18. Na téměř padesáti naivních kresbách popisuje rostliny, zvířata a Indiány i další tamější obyvatele při různých činnostech. Mnoho jezuitských misionářů se věnovalo zpěvu, skládání hudby a divadlu. Jednou snad zjistíme a zahrajeme všechny „novosvětské“ psané 150 let před Dvořákem.

Thoreau Henry David (1817–1862): nezávislý, otevřený básník a spisovatel zásadního významu, typický je pro něj klidný a přirozený vztah ke světu. Emerson v dnešní době upadá, Thoreau stoupá. Důležitá je esej „*Chůze*“ a kniha „*Walden*“, která ovlivnila české skautské hnutí. Cesta k nezávislé Indii vedla přes Gándhího, jemuž se v hlavě zkřížila Thoreauova stále aktuální, dokonce stále aktuálnější esej „*Občanská neposlušnost*“ s Tolstého pacifismem, který převzal od českého post-husitského hloubala Petra Chelčického. Pacifismus zase převzali hippies a běloši, prý hlavně mormoni, jej poněkud uměle, ale velmi úspěšně naroubovali na filosofii kmene Hopi. I při další revoluci doporučuji držet se Chelčického a Hopiů. Podle politologických analýz jsou mirlé revoluce posledních desetiletí úspěšné z asi 55 %, zatímco ty násilné jen z asi 28 %, takže Thoreau stojí za studium z více hledisek. Kromě toho „*Chůze – Walking*“ představuje pro všechny poutníky nádherný text.

Trumpel Hans (1. polovina 16. století): saský horník z Jáchymova. V červenci 1528 vyrazila první za tři skupin horníků na misi organizovanou Welsery z Augšpurku, jejímž cílem byl objev nových ložisek drahých kovů. Během prvních měsíců zemřelo na Haiti 18 horníků, někteří se vrátili do Evropy jiní pokračovali dál do Ameriky. V druhé polovině 16. století končí éra evropských ložisek stříbra včetně Kutné Hory, protože ložiska byla vyčerpaná a po finančním otřesu nemohla konkurovat bohatým nalezištím Nového světa. Dá se očekávat, že do Nového světa odcházelo mnoho polokočovných horníků ze saských, českých a uherských horních měst, ale nebyl to ten typ lidí, co po sobě zanechává pisemné zprávy.

Tyl Josef Kajetán (1808–1856): ve své lidové frašce z roku 1850, tedy dlouho před Sládkem, „*Lesní panna*“ nešetří nikoho – nepořádnou vládu ve Vídni, židy, cikány ani české vlastence, kteří se vydávají do Ameriky, nové země kanánské, kde je všeho dostatek. Čechy protože propadli lichému volání dálav, žida Taussiga, protože jim falešně napsal, že se má v Americe krásně, a cikány, protože přepadají poutníky. Emigranti se nakonec dostanou do Ameriky a v pustinách se utkají s Indiány, kteří naprosto

oprávněně vidí v přistěhovalcích dravce, kteří jim berou půdu a vybíjejí zvěř. Tuto záležitost vnímá Tyl realisticky – Indián není nepřítel, jen brání svoji zem – a řeší ji návratem emigrantů do vlasti a setkáním milenců na české vsi. Pro Tyla, kdysi miláčka, později zrádce národa, je charakteristicky podivný, trudný život v manželském trojúhelníku se dvěma sestrami, z nichž jedna nemohla mít děti a druhá jich měla příliš. Z Fidlovačky pochází česká hymna a Češi byli prvním národem, který takto povýšil muzikálový slágr. Až do roku 1938 měla česká hymna oficiální maďarské znění, ze kterého vyjímáme pro radost natěšeného čtenáře několik veršů:

„Hol honom, hol hazám
Hol patak zúg a hegyháton,
Csörgedez a rónaságon.
Úde virág a kertben...“

Ullrich Jan (současník): znalec kmene Lakotů a jejich slovesnosti, autor obsáhlého lakotského slovníku (2008); je zde velká šance, že jeho nejlepší indiánské knihy budou teprve napsány, protože kdo rozumí jazyku, ten zná i duši, a někdy ji dokonce umí vyjádřit.

Vráz Enrique Stanko (1860–1932): další z podivných Čechů, cestovatel a spisovatel prakticky po celém světě. Jeho pravé jméno není dodnes známo. Významné působení v jižní Americe a pozdější návštěva u kmene Hopi (1899), odkud přivezl cenné fotografie. Příběh tohoto českého cestovatele je do značné míry typický – cestoval skoro bez peněz, z domova dostával jen malou podporu, končí v chudobě, většina sbírek prodána do zahraničí, menší část v Náprstkově muzeu. Vráz společně se slavným archeologem E. H. Thompsonem vykopával majské město Čičenltzá. Vrázovy fotografie překresloval Zdeněk Burian a to byla jeho největší malířská škola.

Wiener Aktionism: znepokojivé, anti-estetické hnutí, které se v 60. letech (1960–1971) odehrávalo zejména ve Vídni a v Německu. Jeho hlavními protagonisty byli Günter Brus, Otto Mühl, Hermann Nitsch a Rudolf Schwarzkogler. Jednalo se o jakési rekonstrukce umělecko-pohanských obřadů, které mají naléhavě citěný vnitřní účel a vznikají z nějaké nejspíš hluboce podvědomé společenské potřeby v typickém freudovském biotopu měšťanské Vídně. Nejlépe to je vidět na působivých filmech, kde se skupiny nahých mužů a žen polévají zvířecí krví a obkládají vnitřnostmi, chodí v průvodech, malují rozlévanými barvami a otisky těl. Myslím, že Vídeňský akcionismus je doba navažské Enemy way. Ve vídeňském případě se jedná o nedotažené upozornění a pokus o očistu společnosti, která veřejnosti předkládá čistou fasádu, ale uvnitř ještě žijí krvaví duchové nacistického období. Mnoho dalších příkladů spontánních obřadů je možné nalézt mezi performery, jako je Tomáš Ruller.

Zeisberger David (1721–1808): nejčastěji zfilmovaná česká, respektive moravská postava, a to včetně holdywoodsých velkofilmů. Misionář, předobraz Davida Gamota, potrhleho zpěváka žalů z románu J. F. Coopera „*Poslední Mohykán*“. Moravský bratr, který působil mezi kmeny Delawarů, Mohykanů a Irokézů, založil první bělošskou kolonii na území dnešního státu Ohio. Během války za nezávislost byl v roce 1781 zajat Angličany a jeho indiánská osada krutě vyvražděna. Byl nazýván apoštolem

Indiánů, po jezuitském vzoru (sám byl Moravský bratr) sestavoval irokézský slovník. Dnes je neprávem zapomenut, přestože takovýchto lidí jsme na rozdíl třeba od Španělů či Angličanů měli jen několik. Nedivil bych se, kdyby slavná scéna s Vaškem převlečeným za medvěda ze Smetanovy opery „*Prodaná nevěsta*“ využila indiánského motivu člověka převlečeného za medvěda z již tehdy populárního „*Posledního Mohykána*“.

Zelený Mnislav Atapana (*1943): diplomat, kulturní antropolog, jeden z několika mála Čechů, kteří dlouhodobě žili mezi Indiány. Uskutečnil mnoho výprav do Latinské Ameriky, byl adoptován kmenem Džavalapiti, napsal řadu publikací včetně knihy o šamanství a hesel do mezinárodní „*Encyclopedia of World Cultures*“.

Zemánek Jiří (současník): filosof, máchovský poutník, propagátor chytrých alternativních přístupů k životu, a to včetně indiánských a šamanských. Autor a editor řady katalogů, jako je např. „*Divočina, příroda, duše a jazyk*“ (Kant 2003). Propaguje tvorbu malířů, jako je Martin Mainer, Otto Placht, Karel Malich, Miloš Šejn (jeho nikdy nevydaná monografie visí na webových stránkách Bohemia rosa), Michal Singer, Vladimír Kokolia, Jan Hisek a další. Mainer je silně ovlivněn světem vizí, Placht si jako Frič vzal za ženu Indiánku. Malich vidí ochranné energie kopců. Všichni jmenovaní mají něco společného s přirozeným světem a posvátným větrem. O tomto světě píše David Abrams (byl v Praze, líně se protahoval na zdi u Belvederu, pak jsem ho potkal v jeskyni Nad Kačákem, těsně před tím mi kanadský student vyprávěl, jak ho Davidovy knihy inspirovaly k tomu, že přerušil studia a šel sázet stromy a za chvíli na to se David objevil ve Svatém Janu pod Skalou, doopravdy to bylo překvapení). Světu sibiřských šamanů rozumí Pavlína Brzáková. Mezi Indiány Hopí působil výtvarník Vladimír Vimr. Tomáš Ruller dodnes nezpracoval tuny svých materiálů, hlavně videokazet s rozhovory tak významných indiánských aktivistů, že je celý život honila FBI. Red Power!!! Kokolia se sice naučil čínsky a kompostovat, ale svoji indiánskou zkušenost, pokud vím, zatím nikdy nerefletoval.

POUŽITÁ LITERATURA

- ABBEY, E. 1968. *Desert Solitaire*. New York: McGraw-Hill.
- ARMITAGE, M. 1960. *Pagans, Conquistadores, Heroes, Martyrs*. Fresno: Academy Guild Press.
- BAILEY, L. 1964. *The Long Walk: A History of Navajo Wars 1846-1868*. Pasadena: Westernlore Press.
- BLACKHORSE, M. 1967. *Miracle Hill. The Story of a Navajo Boy*. Tucson: The University of Arizona Press.
- BARKER, R. 1992. *The Broken Circle*. New York: Simon and Schuster.
- DUNLAY, T. 2000. *Carson and the Indians*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- ERDOES, R., ORTIZ A. 1984. *American Indian Myths and Legends*. New York: Pantheon Books.
- EWANS, W. 2005. *Along Navajo Trails*.

Recollection of a Trader. Logan: Utah State University Press.

FARIS, J. C. 2003. *Navajo and Photography*. Salt Lake City: The University of Utah Press.

GRIFFIN-PIERCE, T. 1992: *Earth is my Mother, Sky is My Father. Space, Time and Astronomy in Navajo Sandpainting*. Albuquerque: University of New Mexico Press.

KLUCKHOHN, C., LEIGHTON D. 1962. *The Navajo*. New York: A Doubleday Anchor Book, The American Museum of natural History.

LOCKE, R. F. 2004. *The Book of the Navajo*. Los Angeles: Mankind Publishing Company.

MCCOY, R. 1988. *Summoning the Gods. Sandpainting in the Native American Southwest*. Flagstaff: Museum of Northern Arizona.

MCNELEY, J. 2001. *Holy Wind in Navajo Philosophy*. Tucson: The University of Arizona Press.

MCPHERSON, R. S. 1992. *Sacred Land, Sacred View. Navajo Perception of the Four Corners Region*. Provo: Brigham Young University.

NOBLE, D. G. 2006. *In search of Chaco. New Approaches to an Archaeological Enigma*. Santa Fe: School of American Research Press.

PAULSON, D. D., BAKER, W. L. 2006. *The Nature of Southwestern Colorado. Recognising Human Legacies and Restoring Natural Places*. Boulder: University Press of Colorado.

SIDES, H. 2006. *Blood and Thunder, An Epic of American West*. New York: Doubleday.

SIMMONS, M. 2003. *Kit Carson and His Three Wives. A family History*. Albuquerque: University of New Mexico Press.

TREAT, J. 2003. *Around the Sacred Fire. Native religious Activism in the Red Power Era*. Palgrave: McMillan.

UNDERHILL, R. 1956. *The Navajos*. Nockman: University of Oklahoma Press.

WEATHERILL, M. 2011. *Life with Navajos in Chaco Canyon*. Albuquerque: University of New Mexico Press.